

SOLDAAT MARTEN KUILER EN DE STRIJD OM ROTTERDAM

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2022 albertmetselaar@home.nl

In de Hervormde Kerk van Elim is een gedenksteen ingemetseld voor Marten Kuiler. De daarop weergegeven overlijdensdatum is in overeenstemming met de feiten. Het was 13 mei 1940. Officiële documenten brachten ooit onduidelijkheid. We gaan in deze studie op zoek naar wat er is gebeurd.

De chaotische toestanden van de meidagen zorgden voor onduidelijkheden. Volgens de van officiële zijde verstrekte informatie, stierf Marten Kuiler 14 mei 1940. Afgaand op deze informatie, 50 jaar onbetwist, werd in het boekje "Echo's van een oorlog" door mij een beschrijving van zijn laatste dagen gegeven, waarin toegevoegd werd naar zijn dood, in de oorlogssituatie van de 14e mei, ná het bombardement van Rotterdam. Stel dat hij een dag eerder gesneuveld was? Dan had hij het bombardement niet meer meegemaakt. Hij zou gesneuveld zijn in andere gevechtshandelingen. Kortom, er zou een tweede versie van de dood van Marten Kuiler geschreven moeten worden, die de van officiële zijde verstrekte informatie onder druk zet. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. De officiële informatie wordt tegengesproken door een soldaat die er bij was toen hij sneuvelde. In deze levensschets van Marten Kuiler zullen beide visies aan de orde komen. We weten echter door de ooggetuige wat er feitelijk gebeurd is.

Marten Kuilen werd 9 december 1919 in de gemeente Dalen geboren als zoon van Jelke Kuiler en Egberdina Blokzijl. Marten was de oudste zoon uit een gezin van vier kinderen. Hij had twee broers en een zusje, dat al jong overleed. Het gezin

woonde later op de Schutswijk, in het pand Schutswijk no. 100, bij het Fietsepad. Dit Fietsepad zou weer later een weg worden en Martens naam krijgen: Marten Kuilerweg. Marten werkte na de lagere school onder meer in het veen. Hij was arbeider, net als zijn vader. Marten Kuiler werd in 1938 opgeroepen voor militaire dienst. Hij en vele andere Hoogeveners, waaronder Johannes Scholten, moesten zich melden in Assen. Van Assen werden ze naar Arnhem gezonden, waar ze in de Menno van Coehoornkazerne hun opleiding kregen. Ze maakten deel uit van het 19de Regiment Infanterie. Gedurende deze periode sliepen Johannes Scholten en Marten Kuiler op dezelfde kamer.

Toen hun dienstplicht er bijna opzat, kregen ze te horen dat deze vanzelf overging in de mobilisatie. Ze bleven in dienst, zonder burgerperiode tussen deze beide fasen. Johannes en Marten werden overgeplaatst naar een kazerne in Doesburg, samen met anderen die ingedeeld werden bij het 19 GB. Marten hoorde bij de tweede compagnie van dit bataljon (2-19 GB). Het 19de Grens Bataljon ontstond in 1938 als een afsplitsing van het 19 RI, met als specifieke taak de verdediging van de grenzen en de andere gebieden vóór de eigenlijke verdedigingslinies. De taak van dergelijke troepen was niet het stoppen van de vijand, maar het vertragen van zijn opmars, zodat de Nederlandse troepen verderop de kans kregen om zich beter voor te bereiden op de strijd. Ook de IJssellinie was bedoeld als verdragingslinie. Als de vijand aan zou vallen moesten ze zijn opmars vertragen door het opblazen van bruggen, door wegversperringen van bomen en door gericht vuur.

Bij Dieren en Doesburg lag Marten in stellingen langs de IJssel. Doesburg was de plaats waar het 19 GB gestationeerd was. De soldaten verbleven in de Mauritskazerne. Ook Jan Kleine, van het Oostopgaande, en Geert Duinkerken, van de Bakkerswijk, lagen daar in die periode. In het 19 RI waren veel veldelingen en Hoogeveners ondergebracht, en in de afsplitsing daarvan, het 19 GB, ook. Dat was min of meer als vanzelfsprekend.

In een volgende fase werden Marten Kuiler en zijn kameraden dichter naar de grens toe ingezet. Johannes Scholten verloor hem toen een tijdje uit het oog, doordat ze in kleine groepjes opgedeeld werden. Marten werd onder meer ingezet in De Heurne, ten zuidwesten van Aalten, dichtbij de Duitse grens. Hij en andere militairen kwamen op de foto met de familie Vriezen, wonend bij de Vriezenbrug, waar hij toen ingekwartierd is geweest. De winter van '39 op '40 was ook voor Marten lang en vol verveling. Er is heel wat kou geleden tijdens het wachtlopen. De vijand kwam (nog) niet. In deze periode kreeg Marten verkering met een meisje uit Doetinchem. Het was dik aan. Het meisje ging zelfs al een keer met Marten mee toen hij met verlof naar zijn ouders in Elim ging. Na de winter werd het bataljon afgelost. De manschappen kwamen via Aalten en Ede in Woudenberg, bij Amersfoort, in de Grebbelinie. En Marten (**zie portret**) ging mee.

Johannes Scholten zag Marten weer, toen ze daar in Woudenberg lagen. Daar, als onderdeel van het vliegende bataljon van het 15de Regiment Infanterie, maakten ze de eerste oorlogsdag mee. De avond van te voren waren Johannes, Marten, en de anderen, nog naar een feestavond geweest. De 9de mei was er in de zaal "De witte muizen", een kantine bij hotel De Schans in Woudenberg waar wel duizend man in kon, een uitvoering van De Bougies. Dat was het ensemble van het Korps Motor-dienst. Het was een prachtige avond, met veel zang en muziek. Toen de avond om

23.00 uur afgesloten werd, werd het Wilhelmus gezongen. De soldaten sliepen gezamenlijk in een grote eierhal. De volgende morgen werden ze ruw uit hun slaap gewekt. "Mieter op, we gaan er niet uit", was de eerste reactie toen ze zo bruut gewekt werden. De majoor bracht opheldering: *"D'r uit jongens, het is oorlog"*. Het was even over vier. De lucht was vol met laag overvliegende vliegtuigen. Deels nog in de onderkleding werd er met de geweren op geschoten. De leiding schiep orde, men kleepte zich aan en wachtte de bevelen af. De bevelen kwamen: ze moesten naar Rotterdam.

Rotterdam was vanaf het begin bij de strijd betrokken geweest. Duitse luchtlantingstroepen bezetten de Maasbruggen in het hart van Rotterdam en vliegveld Waalhaven, zo tussen vijf en zes uur 's morgens. De aanwezige Nederlandse troepen werden in die nacht van 10 op 11 mei met zo'n 3500 soldaten versterkt. Marten Kuiler was één van hen. Johannes, Marten en de anderen, werden eerst naar Maarsbergen gebracht. Bij een stationnetje lag een neergehaald vliegtuig. De beide Duitsers die er levend uitgekomen waren werden door Nederlandse militairen bewaakt. Ze bleven tot een uur of elf, zonder eten en zonder jassen. Om elf uur werden ze opgepikt door een autobus, die hen naar Utrecht bracht. Van de kazerne in Utrecht ging het richting Gouda, in gevorderde open vrachtwagens. Bij Gouda kregen ze last van Duitse vliegtuigen. De commandant besloot de avond af te wachten. De burgerij deelde brood en koffie uit. Zo kregen ze rond 18.30 uur eindelijk wat te eten. Toen de kasteleins ook mee begonnen te doen en bier en drank uitdeelden, werd dit door de leiding verboden.

's Avonds werden de soldaten in de open vrachtwagens naar Rotterdam gebracht, naar de Willemskade, vlakbij de Maasbrug. De grote branden waren al van ver af te zien. Overal was aan de lucht de oorlog af te lezen. Duitse toestellen waren niet weg te denken. Zo af en toe scheerde er een Nederlandse jager over. Johannes Scholten werd doorgeplaatst naar de rand van Rotterdam. Bij de brug over het Schiekanaal in de weg van Rotterdam naar Overschie, werden stellingen gebouwd. Johannes hielp mee bij de aanleg van loopgraven en schuttersputten. De stellingen waren bedoeld om tegenwicht te vormen tegen de Duitse troepen die in Overschie zaten. Of Marten Kuiler toen ook al direct bij de ijzeren ophaalbrug gelegerd was, of dat hij elders in Rotterdam bij delen van het 15de Regiment Infanterie actief was, is onbekend. Zeker is in ieder geval dat hij de 13de mei erbij was. Johannes Scholten zou die dag nooit weer vergeten. Veel herinneringen kwamen weer boven, doen hij het boek "Opmars naar Rotterdam", het derde deel, "De laatste fase" las. Aan de hand van dit boek zijn de herinneringen van Johannes plaatsbaar en dateerbaar.

Voorafgaand aan die 13de mei had Johannes een paar spannende dagen doorgemaakt, daar aan het Schiekanaal. Over en weer werd fel geschoten. De Duitsers werden door het Nederlandse mitrailleurvuur gedwongen om zich terug te trekken in woningen, op de rand van Overschie. De Nederlandse troepen moesten bij alles wat ze deden op de vijand verdacht zijn. Eén van de jongens zou sigaretten halen, voor de hele groep. Bij een houthandel werd een fiets gehaald, waarmee hij Rotterdam in ging. Toen hij terugkwam, waren de kogels door de fietstassen gegaan. De sigaretten waren beschadigd, maar de fietser was gelukkig nog heel. De mannen in de loopgraven leefden in een waas. Ze voelden zich moe, wilden slapen, hadden honger, leefden in een roes van het ene uur naar het andere. Veel tijd werd doorgebracht met wachtlopen. Eénmaal waarschuwen en dan schieten, was de order bij

onraad. De ramen in de stad moesten gesloten blijven, om te voorkomen dat men van daaruit beschoten zou worden.

De 13e mei zelf werd zo een uiterst spannende dag, waarin ze ieder moment in actie zouden kunnen komen. Omstreeks 17.00 uur werd er schieten gehoord in de richting van de Schiedamse Schie, waar een andere groep Nederlanders in actie kwam. Ook bij de brug over het Schiekanaal wist men dat nu het tijdstip gekomen was. Op het laatste moment werden de troepen daar aangevuld met nóg een sectie van het 15e Regiment Infanterie, zo lezen we in het boek van Brongers. Of Marten toen pas arriveerde, of er al lag, is niet bekend. Zeker is wel, dat op het moment dat de uitval gedaan werd, behalve Marten ook Geert Duinkerken van de Bakkerswijk aanwezig was.

Omstreeks 17.00 uur braakten bij de brug aan de Nederlandse kant twee pantserafweer-vuurmonden en drie zware mitrailleurs hun lood uit over de Duitsers aan de Overschiese kant. Onder de dekking van dit vuur staken links en rechts van de brug Nederlandse soldaten het kanaalover, met behulp van bootjes. Nadat ze enig terrein hadden gewonnen, werd de brug neergelaten en stormde een volgende groep naar voren, waaronder de zojuist gearriveerde sectie van het 15 RI. Hevig Duits mitrailleur- en mortiervuur deed de aanval echter traag verlopen, maar tenslotte wisten de soldaten over het open terrein te komen, en de eerste huizen van Overschie binnen te dringen. Marten Kuiler heeft dat al niet meer meegemaakt. Ze lagen met zijn vieren naast elkaar, in de slootwal naast de weg naar Overschie. Aan de overkant van de weg stonden de eerst huizen. De vier soldaten waren Marten Kuiler, Jan Booy, Johannes Scholten en mogelijk een Strijker uit Meppel. Marten bediende de mitrailleur. Per sectie waren er enkele mitrailleurs, die onder de soldaten rouleerden.

Aangezien Marten Kuiler en Johannes Scholten op dat moment samen bij één mitrailleur lagen, is het zeer waarschijnlijk dat ze al die tijd al bij elkaar waren geweest, en deel uitmaakten van dezelfde sectie, maar dat wist Johannes Scholten zich helaas niet meer te herinneren. Tijdens de uitval was Marten aan de beurt om de mitrailleur te bedienen, en was daarmee een van de belangrijkste doelen van het Duitse tegenvuur. Zouden de mitrailleurs uitgeschakeld worden, zo wisten de Duitsers, dan zou de Nederlandse uitval beduidend minder kans van slagen hebben. Jan Booy gaf de munitie aan, waarmee hij eveneens bij de belangrijkste doelen hoorde. Plotseling werd er vanuit het raam van een van de tegenoverliggende woningen op de mannen geschoten. Marten werd getroffen en was op slag dood. Jan Booy was zwaargewond. De anderen maakten een noodbrancard van stokken, die ze bij hem door de mouwen staken, waarmee ze hem via de sloot afvoerden. Marten bleef achter. De soldaten wisten niet precies wie er op hen geschoten had. Het verhaal dat er door NSB'ers geschoten moest zijn, werd later mede door hen verspreid.

Eén van de soldaten, dienstplichtig soldaat E. Huisman, is in de woningen geweest, en bracht er het volgende verslag van uit: *"Ik behoorde bij de mensen die over de brug gingen. De man die naast mij liep kreeg een schot op zijn helm en viel door de slag neer. Ik liet me naast hem vallen; hij bleek gelukkig ongedeerd te zijn en we gingen samen verder. Plotseling ging iedereen in dekking voor het vijandelijke vuur."*

Ik lag langs een trottoirband. Toen ik wilde zien wat er aan de hand was en mij op-richtte, ontving ik direct vuur uit een hoekhuis. Die woning ben ik daarna binnenge-drongen. Toen ik de deur van een kamer opende zag ik plotseling een Duitser, die later een Feldwebel bleek te zijn, achter een mitrailleur voor een raam in stelling zitten. Ik heb met mijn pistool op hem geschoten, waarmee ik hem juist vóór was, want zijn schot ging vlak langs mij heen. Toen ik zag dat hij gesneuveld was ben ik snel verder gegaan. Onderweg ontmoette ik soldaat Titsing. Hij had geen pistool en vroeg me of ik hem aan zo'n wapen kon helpen, daar hij zich met een geweer moei-lijk in de huizen kon bewegen. Dit ging niet, want ik had slechts mijn eigen pistool. Later zag ik hem toch met een groot Duits pistool lopen. Samen hebben we de hui-zen doorzocht. Toen we de trap van een huis wilden opgaan, wierpen de Duitsers een handgranaat naar beneden. We zijn in dekking gegaan tot de granaat gesprong-en was. Toen we daarna de trap opliepen werd er een tweede handgranaat ge-worpen, maar door snel naar boven te rennen bleven we ongedeerd. Bij het door-zoeken van de huizen wierpen we samen een deur open en drongen dan naar bin-nen. Deze tactiek had het gevaar, dat de vijand ons vanuit een achterliggende deur onder vuur zou kunnen nemen. Daarom hebben we ons optreden gewijzigd door tegelijk twee tegenover elkaar liggende toegangsdeuren onder handen te nemen."

Het verslag is langer, maar vooral het eerste gedeelte is voor wat betreft Marten Kuilers levenseinde van belang. Huisman trof in de woningen, van waaruit op Mar-ten geschoten werd, wel Duitse soldaten aan, maar geen bewapende Nederland-ers, NSB'ers of andere niet-militaire schutters. Opmerkelijk is de overeenkomst in de getuigenissen, die van Huisman en die rond de dood van Marten Kuiler. In beide gevallen is er sprake van vijandelijk vuur, dat plotseling toesloeg. "Plotseling ging iedereen in dekking", zegt Huisman. Toen Huisman de betreffende woning binnen-drong, zag hij een Feldwebel met een mitrailleur voor een raam in stelling. Hij schoot hem dood, voordat diens kogel Huisman doodde. Het heeft er alles van dat de Duitser die Marten Kuiler doodde enkele minuten later zelf aan zijn einde kwam, door Huismans kogel. In ieder geval passen de verschillende verhalen zo goed in elkaar dat die conclusie gerechtvaardigd lijkt. Na een verwarrend straatgevecht, waarbij de Nederlandse troepen goede vorderingen maakten, werd het bevel van de terugtocht gegeven. De avond viel. Het leek de kapitein die de leiding had te ris-kant hen daar gedurende de nacht in een onoverzichtelijke situatie, te midden van de zo veel beter bewapende en numeriek sterkere vijand, te laten zitten. Hij gaf op-dracht achter het Schiekanaal terug te gaan. De manoeuvre begon om 21.00 uur en verliep zonder veel moeilijkheden.

De aanval had aan Nederlandse zijde twee gesneuvelden en zes gewonden ge-kost. Het lichaam van Marten Kuiler bleef achter. De andere morgen konden zijn kameraden met hun kijker zien dat hij er nog lag. Ze konden er niet naar toe, ver-telde Johannes. Zo geeft Johannes' verhaal onbedoeld eveneens een verklaring voor de later opgegeven overlijdensdatum van 14 mei. Pas toen na het bombarde-ment van Rotterdam de stad capituleerde, kon het lichaam van Marten Kuiler ge-borgen worden. Daarvoor was dit onmogelijk door het vijandelijke vuur. Een verkla-ring voor de verkeerde overlijdensdatum zou dan zijn, dat de datum van identificatie en berging van het lichaam abusievelijk als overlijdensdatum is opgevat, terwijl de betrokken militairen niet gehoord werden. Deze trokken namelijk, volgens Johannes Scholten, kort na het bombardement op Rotterdam terug. Ze verlieten de stellingen

EEN GROET UIT ELIM

Toen het 'Fietsepad' bij Elim een echte weg werd, werd deze vernoemd naar Marten. Het werd de Marten Kuilerweg.

bij de brug over het Schiekanaal, hun doden achterlatend. Veel militairen zouden nog onvergetelijk moeilijke dagen doormaken, doordat ze ingezet werden bij het puinruimen en het bergen van slachtoffers van het bombardement.

Ooggetuigen en hun verslagen wijzen al met al op de dood van Marten Kuiler op 13 mei 1940, de dag voor het bombardement. Er is ook schriftelijk bewijs. De zwaar gewonde man, Jan Booy, hoe ging het daarmee verder? In dossier 2645 van de gemeente Hogeveen (Archief 1914-1975) vinden we informatie over slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Jan Booy is inmiddels brugwachter geworden. Dat was een voor hem geschikte functie, omdat hij alle werk niet meer kon doen. Reden: *"Tengevolge van beschieting op 13 mei 1940 te Rotterdam, is het rechterbeen boven de knie afgezet."* De datum! Dat was het moment dat Marten Kuiler stierf! Jan woonde op het adres Schutstraat 99 en bediende de nabijgelegen brug. Hij had een leren prothese gekregen, gemaakt in het Hospitaal Springweg 21 te Utrecht. Deze liep uit in een houten been, van het zelfde hospitaal. Het ging om de Jan Booy, die geboren was op 28 juni 1919. Bij gepast werk en een uitkering, daar hoorden keuringen bij. De directeur van Sociale Zaken, Toebes, maakte daar notities van.

Volgens alle officiële gegevens stierf Marten Kuiler op de 14de mei te Overschie. Op basis van deze officiële gegevens, waarvan inmiddels duidelijk is dat deze heel anders geïnterpreteerd moeten worden dan aanvankelijk gedaan werd, kan een reconstructie worden gemaakt van Marten's laatste uren. Het is het verhaal zoals dit jarenlang in ere werd gehouden door de familie van Marten Kuiler, en dat er – aanvuld met officiële gegevens van de acties van de 14de mei 1940 – zo uit gezien zou hebben:

"In de middag van 14 mei loeiden de sirenes van het luchtalarm tussen één uur en kwart over één ongewoon lang achtereen. Het door merg en been dringende gehuil

joeg de mensen als één chaotische massa de schuilplaatsen in. De Heinkel He-111's van het 54-ste Kampfgeschwader zochten hun positie boven de stad. Een deel van de bommenwerpers liet de lading dood en verderf zaaiende brisantbommen vallen. Een ander deel van de bommenwerpers zag nog net op tijd de rode seinkogels die aangaven dat het bombardement niet door moest gaan. De schokken van de explosies zetten zich in de bodem voort. Overal in de stad hoorde men de knallen en zag men de muren golven. Er ontwikkelde zich een grote brand in het getroffen deel van de stad. Het hart van Rotterdam was verloren. Die middag vielen de Nederlandse troepen vanuit Rotterdam Overschie aan. Overschie was in handen van zo'n 500 man van de Duitse 22-ste Luftlande Division. De dag ervoor had men de Duitsers te Overschie tot driemaal toe vanuit de stad aangevallen, met weinig resultaat. Of Marten daar ook bij betrokken was, weten we niet. De 14-de mei was Marten er wel bij. De fut was eruit bij de Nederlandse troepen die het bombardement meegemaakt hadden. Tegen vijf uur 's middags kwam de opmars vlak bij Overschie tot stilstand. Marten Kuiler en Jan Booi, later brugwachter te Hoogeveen, zaten achter een mitrailleur. De één schoot, de ander leidde de patronen. Plotseling kwam er vijandelijk vuur uit het raam van een woning. Marten en Jan werden getroffen. Marten was op slag dood. Jan was zwaar gewond. Eén van zijn benen moest afgezet worden. Later vertelde men Martens familie dat hij door burgers, NSB'ers, gedood was. De "Vijfde Colonne" zou weer toegeslagen hebben."

Tot zover de officiële versie van de dood van Marten Kuiler, gebaseerd op wat de familie bekend was en wat in de officiële militaire- en bevolkingsregisters werd opgenomen. Die versie is gebaseerd op de officiële datum van overlijden: 14 mei 1940. In werkelijkheid gaat het niet om de datum van overlijden, maar om de datum waarop zijn dood formeel geconstateerd kon worden, zo is inmiddels duidelijk. Marten Kuiler stierf namelijk een dag eerder, 13 mei 1940. Er zijn al met al twee versies van het levenseinde van Marten Kuiler. Afgaande op het verhaal van Johannes Scholten, aangevuld met het door hem aangevoerde boek van E.H. Brongers, stierf Marten Kuiler 13 mei 1940, in de door hen beschreven actie. Zolang er over de oorlog gepraat, geschreven en gepubliceerd zal worden, zullen beide data blijven rouleren. Persoonlijk kies ik voor Johannes Scholtens verhaal. Hij kan het weten. Hij was er bij. Marten werd begraven op de algemene begraafplaats "Hofwijk" te Overschie, in de Militaire Erehof, samen met de andere soldaten die rond Overschie sneuvelde.

Het 'Fietsepap', de weg liep over de volle oostzijde van de gemeente Hoogeveen van noord naar zuid. De foto is van het gedeelte dat Marten Kuilerweg werd.

